

PRESONERS DE LA REPÚBLICA «EXCAUTIVOS POR ESPAÑA»

UNA APROXIMACIÓ ALS EXCAPTIUS DURANT LA
POSTGUERRA A PARTIR DE LA DOCUMENTACIÓ
DE L'ARXIU MUNICIPAL DE FIGUERES

Durant el franquisme, els presoners polítics dels centres penitenciaris de la República foren anomenats *excautivos*, i la dictadura va exaltar-ne els valors fins a convertir-los en un dels puntals del règim. Presentats com a defensors de la Pàtria, se'ls atorgaren quantiosos beneficis tant econòmics com socials.

JORDI E. RUBIÓ COROMINA > TEXT

Entre el 1936 i el 1939 les presons republicanes s'ompliren de persones considerades desafectes a la República. A Catalunya, presons, txeques, vaixells-presó i camps de treball es van omplir de militars revoltats, militants de partits de dretes, religiosos, desertors de l'exèrcit republicà, membres de la quinta columna i d'altres persones acusades certerament o no de conspirar contra la República.

A Figueres hem pogut identificar fins a 226 presoners que durant la postguerra es van inscriure a la Delegació Local d'Excaptius de la ciutat. Entre aquests, també hi ha un nombre important d'excaptius de Castelló d'Empúries, la població d'on era originari Robert Bassas Figa, un dels fundadors de Falange Española a Barcelona.

Robert i el seu germà Andreu moririen assassinats al santuari de Santa Maria del Collell el 30 de gener de 1939.

Les primeres persones que van ser empresonades en esclatar la guerra foren els militars i civils que es van sumar a la insurrecció del 18 de juliol. D'aquesta manera, els 61 soldats i oficials de Girona i Figueres que havien organitzat el cop militar a la província van ser detinguts i conduïts al vaixell-presó *Uruguay*, ancorat al port de Barcelona durant la guerra. La notícia

d'aquesta detenció, procedent dels informes de la Prefectura de Perpinyà, coincideix amb la informació de les fitxes d'inscripció a la Delegació d'Excaptius de Figueres. Els quatre militars en actiu que apareixen en aquestes fitxes —el comandant Álvaro Villoria Camps, Julián Mozo Barroso, Luís Esponera Bergeron i Josep Uxó Julvé— ingressaren al vaixell-presó *Uruguay* a final de juliol de 1936.

Els militars i civils arrestats l'estiu de 1936 van passar per les presons ja existents abans de la guerra però també per les anomenades txeques, tan bon punt aquestes foren organitzades. Així, per exemple, Joan Fajol Figueres, militant de la Lliga Catalana originari de Fortià i detingut el 8 d'agost de 1936, va ser empresonat al castell de Sant Ferran, després fou traslladat a la Pre-

**A Figueres hem pogut
identificar fins a 226
presoners que durant
la postguerra es van
inscriure a la Delegació
Local d'Excaptius
de la ciutat**

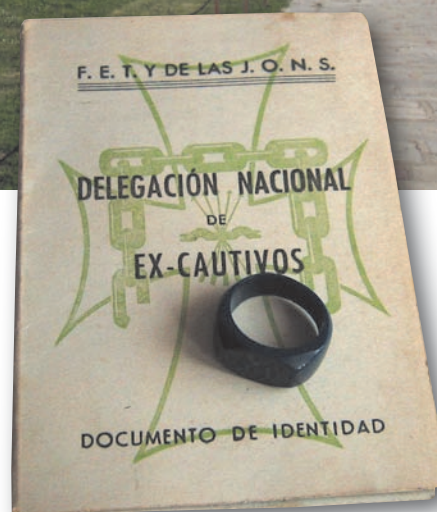
>> Castell de Sant Ferran de Figueres.

só Cel·lular de Barcelona i finalment se'l va conduir a la txeca Vallmajor de la capital catalana. De manera general, aquests primers civils detinguts eren prohoms de la dreta local. Durant les setmanes posteriors al cop d'estat són detinguts Juli Moradell Campsolinas, cap d'Acción Ciudadana de Figueres; Joan Bisbal Carreté, membre de Renovación Española que més tard ocupà el càrrec de regidor de l'Ajuntament de Figueres com a cap de la CEDA; i Francesc Casals Coll, Joan Trilla Colomer i Eduard Pabó Gonzalez, tots tres regidors durant la dictadura militar del general Primo de Rivera.

Alguns mesos més tard, a la tardor de 1936, els homes d'afiliació dretana es barregen amb les primeres dones presoneres. Així és com, entremig de detinguts com Ramon Margineda Duran, antic cap del sometent, membre d'Acción Ciudadana i alcalde de Vilajuïga en diverses ocasions, trobem Margarita Sala Aiguaviva, Maria Gimbernat Prim o Josefina Prim Clos, totes detingudes per pertinença a famílies de significació dretana i per tenir familiars que havien omès les seves obligacions militars amb la República. Ja el 1937, apareixen els primers detinguts per facilitar el pas de la frontera als evadits de la zona republicana i participar en activitats clandestines

com el Socors Blanc. D'aquests càrrecs són acusats Ramona Roura Papell, Dolors Martí Serra o Joaquim Llombart Bonavia. Com és lògic, també apareixen en aquest moment algunes persones que han estat detingudes en intentar passar la frontera. Aquest és el cas de Joan Agulló Bataller, que caigué d'un barranc i patí una luxació a l'espatlla en intentar evadir-se. Més enllà de les qüestions relacionades amb l'espionatge i el pas de la frontera també hem identificat alguns suposats propagandistes de Falange, com Santiago Fàbrega Alegrí o Joaquim Planas Comas. Finalment, sorgeixen alguns exemples de persones que sol·liciten el carnet per rentar el seu passat republicà. Aquest és el cas de Pere Negre Clausells, que, procedent de Barcelona, es declara falangista. Però l'informe de la delegació d'excaptius de Figueres precisa que fou un voluntari de

Anna Maria Dalí i Domènech, la germana de Salvador Dalí, va ser detinguda quatre dies abans de la nit de Nadal de 1938

>> Carnet de la Delegació Nacional i un anell dels excaptius de Figueres.

l'Exèrcit Popular i membre d'una destacadada família d'esquerres. Pel que es desprèn de l'informe, malgrat la seva afiliació esquerrana, va intentar evadir-se, i és aleshores quan va ser detingut. En aquest cas, la sol·licitud del carnet d'excaptiu és denegada.

Les detencions persisteixen fins als darrers mesos de la guerra. En aquest sentit són representatius els casos de Pere Sánchez Avellana, que va ser detingut pel SIM de Figueres el 2 de gener de 1939 per facilitar el pas d'evadits cap a la frontera, i de Mercè Serra Comas, detinguda el 16 de gener per col·laborar amb el Socors Blanc. Ambdós foren alliberats quan les tropes franquistes van entrar a la ciutat de Figueres el 8 de febrer de 1939.

FICHA DE LA HERMANDAD DE CAUTIVOS POR ESPAÑA - N.º			
Nombre y apellidos <u>Anna Maria Dalí Domènech</u>			
edad <u>31</u> años, estado <u>soltera</u>	profesión <u> mecanografa</u>		
naturaleza <u>Figueras</u>	Provincia <u>Gerona</u>		
domiciliado en <u>Figueras</u>	calle <u>Monturiol</u>	n.º	<u>24-21</u>
Fecha en que fué detenido <u>4 Diciembre de 1938, en Figueras</u>			
Prisiones en que ha estado		Tiempo en la misma	
<u>S.I.M. de Figueras</u>		id.	<u>1 día</u>
<u>S.I.M. de la calle Ganduxer</u>		id.	<u>1 "</u>
<u>S.I.M. de la calle Zaragoza</u>		id.	<u>1 "</u>
<u>Preventorio de Barcelona</u>		id.	<u>14 "</u>
		id.	
Total de tiempo de cautiverio.		<u>17 días</u>	
Antecedentes de la acusación y liberación <u>al 20 de Diciembre de 1938. - vease al dorso-</u>			
Partidos políticos en que ha estado afiliado con anterioridad al 14 Abril 1931 <u>ninguno</u>			
id.	id.	id.	19 Julio 1936
Personas que han avalado su ingreso: D. <u> </u> vecino de			
D. <u> </u>	vecino de	Carnets n.º	y n.º

>> Fitxa d'inscripció a la Hermandad de Cautivos por España d'Anna Maria Dalí i Domènech.

El captiveri de la germana de Salvador Dalí

La família de Salvador Dalí, com tant famílies de tradició dretana, es va veure perseguida durant la Guerra Civil. El pare, notari de professió, no s'hagué de preocupar del seu fill, que es trobava a França en esclatar la guerra, sinó per Anna Maria, la filla petita, aquella a qui Federico Garcia Lorca anomenava la «*hijita de los olivos y sobrina del mar*». Anna Maria Dalí i Domènech, la germana de Salvador Dalí, va ser detinguda quatre dies abans de la nit de Nadal de 1938. La seva detenció, malgrat que es produí al final de la guerra, no fou menys dura. L'informe elaborat per la Falange de Figueres precisa: «*En el cautiverio y a consecuencia de los tratos sufridos, contrajo una grave crisis nerviosa que le salvó la vida, con estado mental perturbado, de cuya enfermedad está aún convaleciente, habiendo pasado ocho meses en cama*». La informació present a la fitxa d'inscripció d'Anna Maria situa la seva detenció en diferents presons del SIM de les ciutats de Figueres i Barcelona. A Figueres, probablement va ser reclosa a la presó de la ciutat, controlada per la Generalitat fins que, segons Francesc Badia, amb el trasllat del govern de la República a Barcelona passà a mans del SIM.

D'allí, fou traslladada a Barcelona, on va estar detinguda a les txeques del carrer Saragossa, a l'antic convent de religioses santjoanistes, i al carrer

Ganduxer, entre via Augusta i Madozell. Tenint en compte algunes de les pràctiques que es duïen a terme amb els presoners en aquestes presons del SIM —descrites per César Alcalá a *Les presons de la República*— els sofriments que acompanyaren Anna Maria Dalí durant i després del captiveri semblen plenament justificats. L'exemple que ofereix la detenció de la germana de Dalí no és anecdòtic ja que el 12 % dels membres de la delegació d'excaptius són dones i la major part de les detingudes ho són al llarg de l'any 1938. Aquest fet atribueix una importància desconeguda de les dones entre els detinguts de les presons republicanes.

La postguerra i els fruits de la reclusió

Amb el final de la guerra, Franco va privilegiar aquelles persones que havien lluitat activament per la victòria del règim franquista. Es tractava, essencialment, de combatents, captius, mutilats de guerra i familiars de caiguts. D'aquesta manera, el dictador recompensava l'esforç de guerra i els so-

friments ocasionats per la privació de llibertat. Amb aquest objectiu, es van promulgar diverses normes i decrets perquè els excaptius es beneficiessin de subsidis, de la reserva del 20 % de les places per oposició de l'administració pública i, fins i tot, de la reserva d'una part de les vacants de l'empresa privada. També s'endegaren altres iniciatives abocades a la divisió, com la concessió de llicències comercials. Així, per exemple, la Dirección General de Timbre y Monopolios va concedir una llicència per a la venda de tabacs al quiosc número 3 de la capital de l'Alt Empordà a Josefina Prim Clos, membre de la delegació local d'excaptius de Figueres.

En el context local, els excaptius van ocupar els principals càrrecs polítics de Figueres tan bon punt es van constituir els diferents òrgans de govern i del Partit Únic del règim franquista. El nomenament del cap local de FET-JONS va recaure en el farmacèutic i excaptiu d'origen malagueny Rafael Galán Pacheco de Padilla. Pel que fa a la primera junta gestora municipal de la postguerra, dels cinc membres que la constituïren, quatre eren excaptius: l'alcalde, Josep Jou Carerras, i els regidors Gabriel Roura Papell, Eduard Pabó Gonzalez i Juli Moradell Campsolinas. En les gestores posteriors els excombatents prengueren una més àmplia representació. Així i tot, els seus efectius a la capital de l'Alt Empordà no superaven els 130 inscrits, mentre que la delegació d'excaptius tenia més de 200 afiliats.

En definitiva, els excaptius, empresonats durant la guerra per col·laborar i/o donar suport a Franco, van constituir un nucli de poder del franquisme que es va beneficiar de nombrosos privilegis al llarg de la dictadura.

Jordi E. Rubió Coromina
és doctor en història.

Els excaptius van ocupar els principals càrrecs polítics de Figueres tan bon punt es van constituir els diferents òrgans de govern i del partit únic del règim franquista

PER SABER-NE MÉS

RdGLINK